

Ausztria mint befogadó ország

Thomas Albrich: Asylland wider Willen. In: Die bevormundete Nation. Österreich und die Alliierten 1945-1949. Innsbrucker Forschungen zur Zeitgeschichte - Band 4. Günter Bischof, Josef Leidenfrost (Hrsg.) - Innsbruck, Haymon-Verlag 1988.

Az innsbrucki egyetem történészének tanulmánya fontos ismereteket nyújt azoknak, akik érdeklődnek a második világháború után visszavonuló magyar katonák, valamint az oroszok elől elmenekült magyar polgári népesség ausztriai sorsa iránt. Thomas Albrich szánára természetesen fontos a szövetséges nagyhatalmak valamennyi, Ausztria területén kezükbe került volt ellenséges katonával és menekülttel kapcsolatos álláspontja, de éppoly fontosnak tekinti a helyi osztrák tartományi szervek nézeteit és magatartását.

A szövetséges nagyhatalmak hadseregei a második világháború végén Ausztriában több mint másfél millió nem helyi illetőségű személyt találtak. A legkülönbözőbb eredetű és összetételű polgári menekültek között a hatszázezres lélekszámú németeket - „népi németek” és „birodalmi németek” együttesen - nagyságrendben az olaszok és a magyarok követték (113-113 ezer). Az összetett menekültkérdés kezelésére - amely kezdetben a volt ellenséges katonatömegek leszerelésének és hazatelepítésének a feladatát is magában foglalta - a szövetséges hatalmak nem egyformán készültek fel.

Egy felsőbb rendelkezés értelmében a szovjet egységparancsnokságoknak minden menekült-csoportosulást - ha kellett erőszakkal - fel kellett számolniuk, illetve már kialakulásukat meg kellett előzniük. Függetlenül az illető csoport származásától (barát vagy volt ellenség), összetételétől (egyes személyek vagy családok) a menekülteket a legrövidebb időn belül elindították azon ország irányába, amelyből származtak, illetve intézkedtek másik, nyugati övezetekbe történő átszállításukról. Ezért a szovjet övezetben a többihez viszonyítva sokkal kevesebb menekült tartózkodott. Azonban relatíve magas volt a helyi társadalomba sikerrel beilleszkedők aránya.

A franciák menekültekkel kapcsolatos magatartása az angolszászok koncepciójához állt közelebb. A brit és az amerikai katonai igazgatás *Displaced Person*ként jelölt minden zónáikban talált menekültet, aki kikerült normális lakókörnyezetéből ország, társadalom, foglalkozás, nyelv -, s ebben az értelemben „elkerültté”, áthelyeződötté” („displaced”) vált. S bár a menekültek jelentős része a korábban ellenséges országok állampolgára -német, magyar, olasz - volt, sem hadifogoly, sem pedig kollaboránsnak nem számítván, technikailag a katonaságnak éppolyan problémát jelentett, mint a szövetségesek menekültjei. Ezért eredeti értelmében a „DP” továbbiakban: „dípi”-kategóriának nem volt jogi, differenciáló tartalma. A milliós nagyságrendű menekülttömeg ellátása hosszabb távú gondként jelentkezett az angolszászok számára.

A kérdés szervezeti kezelésére az Egyesült Nemzetek már 1943-ban létrehozta az UNRRA-t, segélyezési és újjáépítési szervezetét. (United Nations Relief and Rehabilitation Administration - UNRRA.) A szervezetre bízta a felszabadított területek lakosságának anyagi támogatását éppúgy, mint a fellelt „dípi”-k gyors repatriálását, a szövetséges hadseregekkel együttműködve.

A nyugati szövetségesek meghatározása szerint a „dípi” Ausztriában azokat a nem osztrák illetőségű személyeket jelentette, akik a háború következtében kerültek oda, s ugyan vissza kívántak térni anyaországukba, de segítség nélkül nem tudták ezt megtenni. Négy kategóriába sorolták őket:

1. Az Egyesült Nemzetek állampolgárai; 2. a háborúban szövetséges és semleges országok polgárai; 3. az ellenséges és volt ellenséges államok polgárai; s végül 4. a hontalanok.

Minden szövetséges „dípi”, valamint a további három kategóriából azok, akik vagy a diktatúrák áldozatainak számítottak, vagy lojalitásuk az Egyesült Nemzetek ügye iránt megállapítható volt, az UNRRA gondoskodásába kerültek. A legnagyobb csoport, amelyik ennek megfelelően kedvezményezett lett, a koncentrációs táborok felszabadított zsidó népessége volt. Az UNRRA-segélyből az angolokkal szemben amerikai kezdeményezésre kizárt legnagyobb csoportot a német nyelvű menekültek adták. A több mint négyszázezer „népi német” és körülbelül kettőszázezer „birodalmi német” személyről, miként a többi UNRRA-segélyből kizárt csoportról, közöttük a magyarokról, az osztrák hatóságoknak kellett gondoskodniuk.

A britek és az amerikaiak rugalmas, az adott megszállási övezet viszonyainak megfelelő, vertikálisan is kiépített szervezetet szántak a menekültekkel kapcsolatos tanácsadó és végrehajtó feladatok ellátására. Ezek a speciálisan kiképzett tisztek, katonák, valamint tisztviselők azonban 1945 tavaszán, a harcok befejezését követően még nem voltak döntési pozícióban. Amikor a szovjetek részben már a német kapituláció előtt, az osztrák kormányzattal együttműködve befolyási területükön megkezdték a „dípi”-probléma gyors megoldását, az angol-amerikai elképzelések még távol álltak a gyakorlati megvalósítástól. Sőt, egy rövid ideig úgy tűnt, hogy a valóság kihívásának nagysága használhatatlanná teszi az előzetes menekültügyi elképzeléseket.

A britek Karinthiában és Nyugat-Stájerországban több mint kettőszázezer „dípi”-t találtak. Figyelmüket azonban teljesen lekötötte - katonailag indokoltan - a volt ellenséges, magukat megadó katonai egységek leszerelése és ellenőrzése, továbbá a fegyveres konfliktus veszélye Jugoszláviával. Mivel a katonák (a németek, s a velük szövetséges horvátok, a kozákok és a magyarok) száma meghaladta a kettőszázötvenezeret, a kettőszázezer polgári menekülttel együtt 1945 még háborús viszonyai között csaknem félmillió ember gyűlt össze földrajzilag kis területen. Ez akkor és ott legalábbis a britek szerint - megoldhatatlan élelmezési és elszállásolási problémát jelentett.

Az angolok e „kihívásra” lényegében a szovjet logika szerint válaszoltak. Több mint negyvenhatezer kozákot és tizenegyezer polgári kísérőjüket, százhatvanezer horvát katonát és civilt, valamint szlovén domobránt kényszerrel hazatelepítettek a Szovjetunióba, illetve Jugoszláviába! Szinte mindegyikőjüknek a biztos halált jelentette e lépés. E „kényszerintézkedések” morális érvekkel, hipotézisekkel és spekulációkkal terhelt vitája a mai napig tart. Pragmatikusan tekintve azonban kétségtelen tény, hogy a kétszázezer személy elszállítása jelentősen csökkentette a brit zónák ellátási nehézségeit.

A „kényszerrepatriálás” mint utolsó lehetséges eszköz a súlyos problémák megoldására, a fenti véres akció után is megmaradt a brit katonai igazgatás fejében. A zónájukba 1945 nyaratól érkező zsidó menekülteket éppúgy erőszakkal kívánták továbbtelepíteni, mint egyéb „dípi”-csoportokat, akik vonakodtak eleget tenni az önkéntes hazatérésnek. Richard McCreery tábornok, Ausztria legfelsőbb brit parancsnoka 1945. november 24-én azt a javaslatot tette az UNRRA-nak, hogy: „minden magyart, románt és »csökönyös szovjetet« kényszer alkalmazásával repatriálni kell”. A megnyilatkozásban szerepet kapott az a tény is, hogy 1945 őszéig a brit hatóságok csak pontatlan képpel rendelkeztek zónájuk menekültviszonyairól, a „dípi”-k ugyanis nem tettek eleget helyben maradási, illetve bejelentkezési kötelezettségüknek. (A tervek szerint a szövetséges táborokban történt regisztrálást követte volna a szervezett hazaszállítás.)

A kényszerrepatriálások mellett a másik fontos esemény, amely jelentős mértékben enyhítette az angol zóna kritikus ellátási helyzetét, az önkéntes és gyors hazatérés volt. Az olaszok kezdték meg a sort még 1945. májusi, szinte meglepetésszerű „eltűnésükkel”. A

nyugat-európaiak hazatérése-a szállítási nehézségek ellenére általában gyorsan befejeződött. A kelet-európai menekültek szovjet zónán keresztül történő hazatérése bonyolultabb volt. Az oroszok szállítási eszközöket csak a saját visszatérőiknek bocsátottak rendelkezésre. Többek között ezért az Ausztria nyugati övezeteiből gyorsan hazatérni kívánó magyaroknak nemigen maradt egyéb lehetőségük, mint kocsin, vagy akár gyalog is elindulni. A menekültek többsége ezt tette már 1945 júniusától csaknem párhuzamosan az olaszokkal. Az ENSZ közgyűlése 1946 februárjában elvi döntést hozott arról, hogy a még Európában található „dípi”-ket kényszerrel nem repatriálják. 1946 elején az angol kormány politikája-egy osztrák külügyi tájékoztató szerint - arra irányult, hogy minden magyar hadifogoly és polgári menekült hazakerüljön Magyarországra. Az illetékes részleg - *prisoners of war and displaced persons divisions* - azt az utasítást kapta, hogy feladata végrehajtása során erőszakos eszközöket nem használhat. 1946 nyaráig a katonaként kikerültek - nem különítették el őket a civilektől - és a polgári menekültek több mint 80%-a hazatért. A brit katonai („dípi”-részlegek) és polgári hatóságok támogatták, segítették az önkéntes hazatérést, segélyállomásokat állítottak fel az útvonalak mentén, vonatszerelvényekkel könnyítették a hazautat a szovjet övezet határáig.

Minden igyekezet ellenére 1946 tavaszától kezdett világossá válni, hogy a „dípi”-probléma egyedül repatriálási intézkedésekkel nem oldható meg. Ugyanis az érintetteknek egy része politikai, társadalmi vagy vallási okok miatt nem kívánt hazatérni. Vonakodó álláspontjuk megszilárdulásában közrejátszott, hogy Ausztria angolszász övezetében a közvetlen kontroll alatt álló menekülttáborokban az összes ausztriai menekültnek csak az 1/5-e élt.

Hétköznapi értelemben - s ez a katonai, valamint a politikai értelmezés mellett a harmadik felfogás - „dípi”-n a helyi lakosság azokat értette, akik táborokban éltek, s származásuk a győztes szövetségesekhez kötődött. A lágerek lakói arra emlékeztették az osztrákokat, hogy egy legyőzött ország lakói, s nem urak a saját házukban. Ezzel szemben azok a külföldiek, akik zömmel nem táborokban éltek, s rendszeresen munkába jártak-német menekültek és a magyarok többsége- jó viszonyban voltak a helyi lakossággal. A diszkriminációval a szövetségesek öngólt rúgtak: támogatott menekültjeik ellenséges közegbe kerültek, a büntetni kívántakat a lakosság elfogadta. Csak az általános munkakötelezettség 1946. októberi kiterjesztése módosította valamelyest a helyi lakosság hangulatát.

A repatriálási arányok azért sem válhattak átütő mértékűvé, mert a kelet-európai zsidó, valamint „népi német” menekültek folyamatosan feltöltötték a hazatérőkkel fogyó létszámot. A szövetséges elismeréseket követően az osztrák politikai tényezők nyíltabban fogalmazhatták meg a menekültek befogadását elutasító álláspontjukat, amely nagyrészt szinkronban állt a helyi lakosság többségének vélekedésével. A mindig visszatérő és többé-kevésbé igazolható elutasítás három fő érvre támaszkodott. Az első szerint a menekültek nagyon megterhelik Ausztria gazdaságát. Tény, hogy 1946 áprilisában ellátási krízis alakult ki az országban. Bár a „dípi”-k fejadagja is lesüllyedt az osztrák népesség nivójára, azonban továbbra is kapták a Vöröskereszt és egyéb magánszervezetek kiegészítő segélyeit, amelyeknek révén napi 400-500 kalória többlettel rendelkeztek a helyiekhez képest. A második érv szerint a „dípi”-k miatt romlott a közbiztonság. Nem jelentős arányban ugyan, de valamivel kétségtelenül nagyobb volt az arányuk a bűnügyi statisztikákban is, valóságos számarányuknál. A harmadik érvcsoport pedig azt állította, hogy a „dípi”-k külpolitikai tehertételt jelentenek Ausztria számára. A Szovjetunió valóban egy az országgal megkötendő békeszerződés előfeltételének szabta minden „dípi” repatriálását.

1947 tavaszán vált egészen egyértelművé, hogy a menekültproblémák tömeges repatriálásokkal történő megoldása kifulladásra vezetett. Más irányok, főként a kivándorlás felé nyitva kell a migrációs konfliktusok életet tompítani. Az új tájékozódást formálisan is kifejezte az UNRRA tevékenységének 1947. június végi beszüntetése. Ugyanekkor záródtak le egyébként

a nyugati övezetekben maradt magyarok hazatelepítésére tett utolsó szervezeti, intézményi kísérletek is.

A több százezres tömeg élelmezésének és elhelyezésének a problémái ugyanis jelentékeny mértékben egyben a mi „elkerült” népességünk gondjai is voltak. Thomas Albrich bennünket érintő megállapításait ezért erősítettem meg, illetve egészítettem ki a saját kutatásaim során felbukkant anyagokkal. A jelenkortörténet iránt érdeklődők sokat nyernének azzal, ha a hézagpótló - s emellett rólunk is szóló - tanulmányt magyarul olvashatnák.

Cseresnyés Ferenc